

พุทธศิลป์ไทยใน

ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์

พุทธศิลป์ไทยในอาเซีย

ปรับปรุงจากรายงานวิจัย เรื่อง พุทธศิลป์ไทยในบริบทอาเซียน
รายงานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในโครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา ศูนย์พุทธศาสนศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๖๑

พุทธศิลป์ไทยในอาเซียน

ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์

ตัวอย่าง

ราคา ๔๖๕ บาท

พุทธศิลป์ไทยในอาเซียน • ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์
พิมพ์ครั้งแรก : ธันวาคม ๒๕๖๓
ราคา ๔๖๕ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ศักดิ์ชัย สายสิงห์.

พุทธศิลป์ไทยในอาเซียน.

กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๓.

๓๖๐ หน้า.

๑. ศิลปกรรมพุทธศาสนา. I. ชื่อเรื่อง.

๒๕๖๓. ๓๑๘๗

ISBN 978 - 974 - 02 - 1728 - 2

สำนักพิมพ์มติชน | www.matchonbook.com

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คตคนาพ, สุพจน์ แจ่มเร็ว, นงนุช สิงหเดชะ
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : อพิสิทธิ์ ชีระจรรณ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : รุจิรัตน์ ทิมวัฒนะ, มณฑล ประภากรเกียรติ
- บรรณาธิการบริหาร : สลักขณ์ บุญปาน
- บรรณาธิการเล่ม : ปกรณ์เกียรติ ดีโรจนวานิช
- พิสูจน์อักษร : โชติช่วง วรรณ
- กราฟิกเลย์เอาต์ : กรวิชัย เจนกิจณรงค์
- ศิลปกรรม-ออกแบบปก : นุสรา สมบุญรัตน์
- ประชาสัมพันธ์และการตลาด : กรกฤษณ์ พรอินทร์, ณัฏชา เชื้อวงกล

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนามาส

ประชาชนิเวณศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๒๗๕

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๙๖๑๑

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชน ๑๒ ถนนเทศบาลนามาส ประชาชนิเวณศน์ ๑

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๐๐๐, ๒๑๐๔

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๙๖๑๑

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนามาส ประชาชนิเวณศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๐-๓๓๕๓

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๙๖๑๒

Matchon Publishing House a division of Matchon Public Co., Ltd.

12 Tethsabannaruean Rd., Prachanivate 1,

Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand

หากท่านต้องการสั่งซื้อหนังสือเล่มนี้
จำนวนมากในราคาพิเศษ
โปรดติดต่อโดยตรงที่ บริษัทงานดี จำกัด
โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๓
โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๙๖๑๒

MATCHON
PREMIUM
PRINT

ฝ่าย MATCHON PREMIUM PRINT

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)

รับผิดชอบสิ่งพิมพ์ทุกประเภท

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๑๙, ๒๔๒๔

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๙๖๐๒

ในกรณีที่หนังสือมีข้อผิดพลาดจากการพิมพ์

เช่น หน้าขาดหาย หน้าซ้ำ หน้าสลับ เข้าเล่มกลับหัว

กรุณาติดต่อมาที่ email: matchonbook.sales@gmail.com

หรือ inbox matchonbook เพื่อขอเปลี่ยนแปลงใหม่

สารบัญ

พุทธศิลป์ไทยในอาเซียน

คำนำ

[๑๐]

บทนำ

๓

๑ หลักฐานการประดิษฐานพุทธศาสนา ในประเทศไทยและในอาเซียน

๗

การรับวัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่มในประเทศไทย

และในอาเซียน (สุวรรณภูมิ)

๘

หลักฐานพุทธศิลป์ในประเทศอาเซียนยุคแรกเริ่ม

๑๑

พระพุทธรูปในศิลปะอินเดียรุ่นแรกๆที่พบในประเทศไทย

ช่วงที่รับอิทธิพลศิลปะอินเดียโดยตรง

๑๑

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบและการเข้ามา

ของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๑๑

วิเคราะห์รูปแบบพระพุทธรูประยะแรกๆที่พบในประเทศไทย

๑๕

พุทธศิลป์รุ่นแรกๆที่สร้างขึ้นในประเทศไทย

๑๙

๒ อิทธิพลของศิลปะในอาเซียนต่องานพุทธศิลป์ไทย

๒๙

อิทธิพลของศิลปะชาวภาคกลาง (ประเทศอินโดนีเซีย)

๓๑

ความสัมพันธ์สมัยทวารวดี

๓๑

ความสัมพันธ์สมัยศรีวิชัย

๓๖

อิทธิพลของศิลปะเขมร	๔๓
พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔ (ร่วมสมัยกับศิลปะทวารวดี)	๔๓
พุทธศิลป์ในศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย	
(พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘)	๔๕
สมัยลพบุรี (กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘	
ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙)	๕๘
สมัยสุโขทัย	๗๐
สมัยอยุธยา	๗๗
อิทธิพลของพุทธศิลป์จากพม่า	๘๗
วัฒนธรรมทวารวดี วัฒนธรรมขอม และวัฒนธรรมมอญ	
(พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖)	๘๘
บทบาทของศิลปะพม่าต่องานศิลปกรรมในประเทศไทย	๙๒
สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘)	๙๓
ศิลปะล้านนา (ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙	
ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒)	๑๐๑
ศิลปะสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐)	๑๑๕
บทบาทของศิลปะพม่าต่อศิลปะอยุธยา	
(พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๓)	๑๒๓
ศิลปะมอญ-พม่าในสมัยรัตนโกสินทร์	
(พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕)	๑๓๑
อิทธิพลของพุทธศิลป์จากและเวียดนามที่มีต่อไทย	๑๔๐
สมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๕)	๑๔๐
ศิลปะทวารวดีอีสาน (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕)	๑๔๑
ศิลปะขอมในกรุงเทพมหานคร (พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕)	๑๔๔
ลัทธิขอมในภาคอีสานกับงานช่างขอมในดินแดนไทย	
(พุทธศตวรรษที่ ๒๕)	๑๕๐

๓ บทบาทของพุทธศิลป์ไทยต่อประเทศในอาเซียน	๑๖๓
บทบาทของพุทธศิลป์ไทยต่อประเทศกัมพูชา	๑๖๔

ความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ระหว่างไทยกับกัมพูชา	๑๖๔
อิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาทและพุทธศิลป์ไทย	
สมัยอยุธยาที่มีต่อเขมรสมัยอยุธยาตอนต้น	
(พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐)	๑๖๕
สมัยอยุธยาตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒)	
เจดีย์เพิ่มมม อิทธิพลศิลปะอยุธยาในศิลปกรรมเขมร	๑๖๙
สมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕)	
ในสมัยที่อาณาจักรกัมพูชายู่ภายใต้การปกครองของสยาม	๑๗๔
พุทธศิลป์ไทยในประเทศพม่า	๒๐๖
งานจิตรกรรมสมัยอยุธยาตอนปลายที่วัดมหาเจ็ดยักษ์	๒๐๗
กุฎจัดึกุญญา เมืองมินบู	๒๑๗
ภาพไตรภูมิโลกสันฐาน วัดตองซุ เมืองอมรปุระ	๒๒๕
วัดกุ๊กตอจี เมืองอมรปุระ	๒๒๕
ประติมากรรมนูนต่ำ จำหลักหิน เรื่องรามเกียรติ์	
ที่สำนักสงฆ์บายาร์จี เมืองมณฑล	๒๒๕
บทบาทพุทธศิลป์ไทยที่มีต่อพุทธศิลป์ลาว	๒๓๕
หลักฐานทางโบราณคดีในดินแดนลาว	
กับความเป็นมาของชาตลาว	๒๓๕
ความสัมพันธ์ของศิลปะทวารวดีต่อพุทธศิลป์ลาว	
(พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔)	๒๓๘
แรงบันดาลใจจากศิลปะสุโขทัยต่อศิลปะล้านช้าง	
(พุทธศตวรรษที่ ๒๐)	๒๔๖
บทบาทของศิลปะล้านนาต่อศิลปะล้านช้าง	
(พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒)	๒๕๐
อิทธิพลศิลปะอยุธยาต่อศิลปะล้านช้าง	๒๖๗
อิทธิพลพุทธศิลป์รัตนโกสินทร์ต่อศิลปะลาว	๒๗๗

บทสรุป

๓๒๕

บรรณานุกรม

๓๘๐

ขออุทิศ
แด่

ศาสตราจารย์กิตติคุณปรีชา ช้างขวัณยิณ
อดีตผู้อำนวยการศูนย์พุทธศาสนศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำนำ

พุทธศิลป์ไทยในอาเซียน

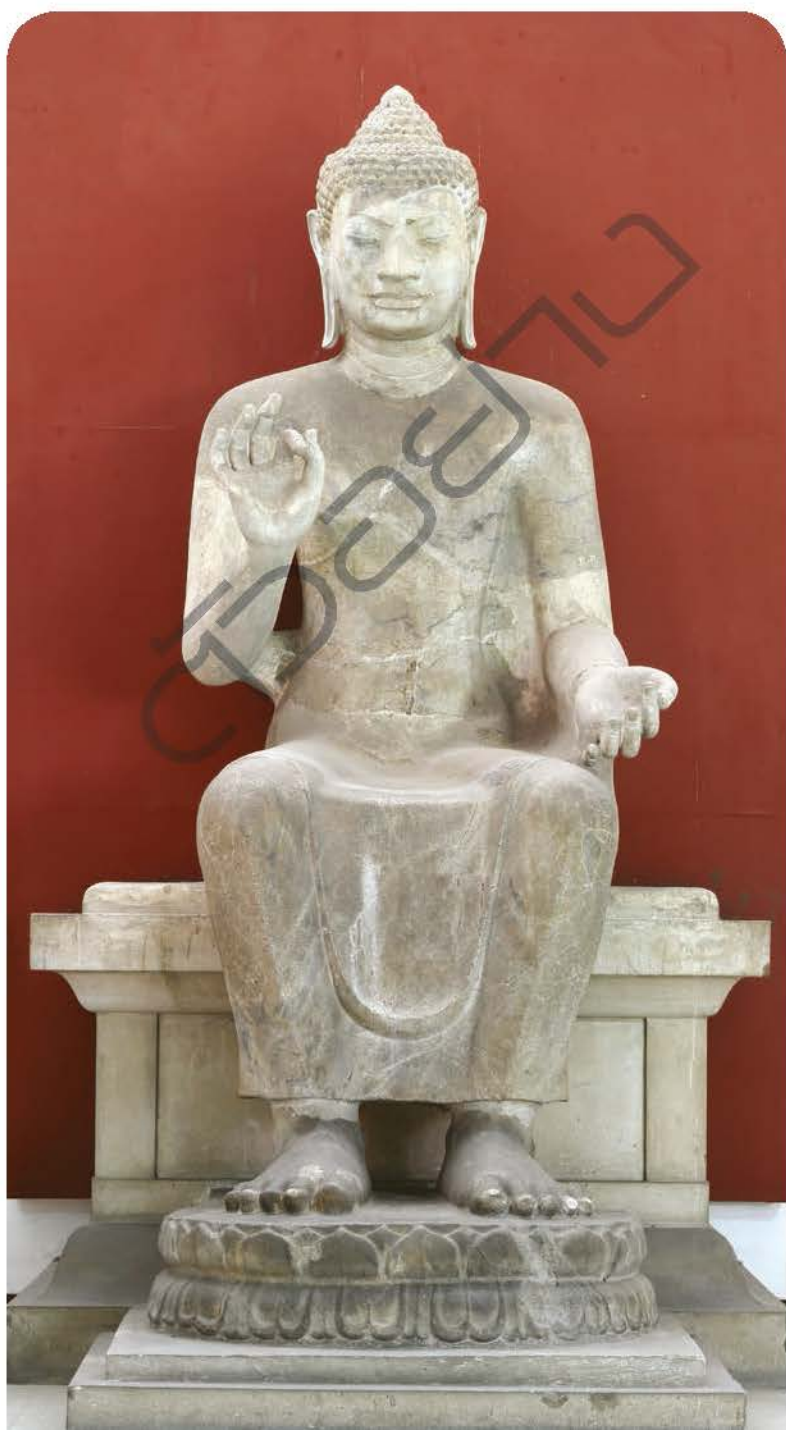
ประเทศในภูมิภาคอาเซียนมีเสาหลักหนึ่งร่วมกัน คือ สังคมและวัฒนธรรม ความร่วมมือกันระหว่างประเทศอาเซียน ในเรื่องดังกล่าวเป็นจุดประสงค์หลักของกลุ่มประชาคมอาเซียน ซึ่งต่างมีความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมหลายด้าน ทั้งประวัติศาสตร์ ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ซึ่งหนึ่งในวัฒนธรรมดังกล่าวที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของภูมิภาคนี้คือ งานพุทธศิลป์

หนังสือเล่มนี้จะแสดงให้เห็นถึงหลักฐานงานพุทธศิลป์ไทยที่มีความสัมพันธ์กับพุทธศิลป์ประเทศเพื่อนบ้าน โดยในส่วนแรกเป็นภาพรวมของหลักฐานการประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทยและอาเซียนอันก่อให้เกิดการสร้างงานพุทธศิลป์ในภูมิภาคโดยสังเขป ก่อนที่จะมีการศึกษาเปรียบเทียบกับงานพุทธศิลป์ในอาเซียน โดยแบ่งเป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนแรก เป็นงานที่พุทธศิลป์ไทยรับแรงบันดาลใจและอิทธิพลมาจากประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่รับมาจากประเทศพม่าเพราะเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาเถรวาทที่สำคัญแห่งหนึ่ง และส่วนที่ ๒ เป็นบทบาทของงานพุทธศิลป์ไทยที่มีต่อประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งพบมากในงานพุทธศิลป์ลาวและเขมรในช่วงหลัง

ผู้เขียนหวังว่าผู้อ่านจะได้ทราบลักษณะพุทธศิลป์ไทยในอาเซียนทั้งหมด ทั้งความสัมพันธ์และการแผ่ขยายพุทธศิลป์ไทยในประเทศอาเซียน รวมไปถึงสาเหตุแห่งความเหมือนและความต่างของพุทธศิลป์ไทยในที่ต่างๆ

ผู้เขียนขอขอบคุณศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ให้การสนับสนุนทุนวิจัย ศาสตราจารย์กิตติคุณปรีชา ช่างขวัญยืน อดีตผู้อำนวยการศูนย์พุทธศาสนศึกษา ผู้กำหนดหัวข้อและกรอบการวิจัยอันเป็นต้นฉบับของหนังสือเล่มนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประทุม อังกูโรหิต ผู้อำนวยการศูนย์พุทธศาสนศึกษา ที่อำนวยความสะดวกและอนุญาตให้จัดพิมพ์งานวิจัยฉบับนี้ และขอขอบคุณ คุณภัทรารรณ บุญจันทร์ ที่ช่วยตรวจแก้ต้นฉบับ และคุณ Silang Leng นักศึกษาปริญญาโท-เอก (ชาวกัมพูชา) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลในส่วนของศิลปะเขมรในประเทศกัมพูชา และท้ายที่สุดขอขอบคุณสำนักพิมพ์มติชนที่จัดพิมพ์ความรู้สู่สาธารณชนในครั้งนี้

ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์

พุทธศิลป์ไทยในอาเซียน

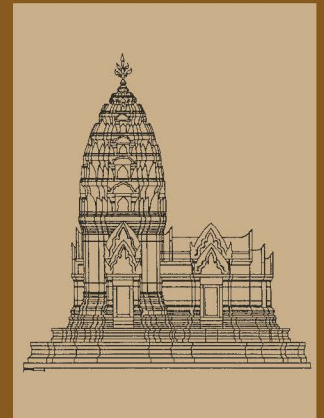
ศรีอยุธยา

คูช้าง

วัดอุทัยราษฎร์

ลายเส้นปรำงค์ประธาน
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
ลพบุรี

พระโพธิสัตว์โลกิเตศวร

พระพุทธรูปสมัยอุมราวดี

จิตรกรรม มิวติเจติยเจ็ดแก้ว

บทนำ

พระธาตุหริภุญชัย

พระพุทธรูปปางสมาธิ

ประเทศในภูมิภาคอาเซียนมีเสาหลักหนึ่งร่วมกันคือ สังคมและวัฒนธรรมความร่วมมือกันระหว่างประเทศในเรื่องดังกล่าวเป็นจุดประสงค์หลักของกลุ่มประชาคมอาเซียน ซึ่งต่างก็มีความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมหลายด้าน ทั้งในด้านศิลปะ ศาสนา การท่องเที่ยว และพุทธศิลป์

พุทธศิลป์เป็นมิติทางวัฒนธรรมที่สำคัญมิติหนึ่งซึ่งควรรวมเอาทั้งศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์เข้าไว้ด้วยกัน อันเป็นวัฒนธรรมที่โดดเด่นและมีเอกลักษณ์ของประเทศในภูมิภาคนี้ เพราะเหตุว่าในช่วงระยะเวลาหนึ่ง กลุ่มประเทศในอาเซียนมีการรับวัฒนธรรมทางศาสนาจากอินเดียร่วมกัน ทั้งพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน โดยเฉพาะพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมีบทบาทอย่างมากต่อดินแดนและอาณาจักรต่างๆ ในอดีตของภูมิภาคนี้ ดังจะเห็นได้จากการติดต่อสัมพันธ์แลกเปลี่ยนกันและกัน ซึ่งสะท้อนออกมาให้เห็นในงานศิลปกรรม

ด้วยเหตุนี้ เราจึงสามารถศึกษาพุทธศิลป์อาเซียนได้ทั้งในเชิงความสัมพันธ์ทางศาสนา สัมพันธ์มิติระหว่างประเทศ วัฒนธรรม วิถีชีวิต สภาพแวดล้อม ความคิดความเชื่อ และการออกแบบเชิงศิลปะ เพราะพุทธศิลป์อาเซียนมีทั้งการรับและส่งแรงบันดาลใจทางศิลปะระหว่างกันและกัน อันแสดงให้เห็นถึงการเผยแพร่วัฒนธรรมพุทธศาสนาผ่านศิลปะ เช่น พุทธศิลป์แบบพม่าแผ่เข้าไปในอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรสุโขทัย พุทธศิลป์แบบลาวหรือล้านช้างแผ่เข้ามาทางภาคอีสานของประเทศไทยในสมัยล้านช้าง และในทางกลับกัน พุทธศิลป์ไทยก็แผ่ไปในประเทศอาเซียนเหล่านั้นเช่นกัน เช่น ในสมัยเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ช่างไทยได้ไปสร้างผลงานจิตรกรรมไว้ในประเทศพม่า หรืออิทธิพลของงานศิลปกรรมไทยที่ส่งไปยังประเทศลาวและกัมพูชาในสมัยรัตนโกสินทร์

หนังสือเล่มนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของงานศิลปกรรมที่ก่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศาสนาในประเทศไทยและในอาเซียนได้ดียิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบถึงความสัมพันธ์และการแผ่ขยายพุทธศิลป์ไทยในประเทศอาเซียน รวมทั้งรู้และเข้าใจความเหมือนและต่างของลักษณะพุทธศิลป์ไทย-อาเซียน ได้อย่างลึกซึ้ง และหวังอย่างยิ่งว่าจะเป็นประโยชน์ต่อนักเรียน นักศึกษา และผู้สนใจประวัติศาสตร์ศิลปะทั่วไป

พระพุทธรูปปางประทับพร

เศียรพระพุทธรูป

พระพุทธรูปสมัยทวารวดี

พระพุทธรูปยืนปางทรงคัน

พระพุทธรูปสมัยอุมราวดี

เศียรพระพุทธรูป

หลักฐานการประดิษฐาน พุทธศาสนา ในประเทศไทย และในอาเซียน

พระพุทธรูปฉกรรจ์พอมราวดี

พระพุทธรูปปางแสดงธรรม

การรับวัฒนธรรมทางศาสนายุคแรกเริ่ม ในประเทศไทยและในอาเซียน (สุวรรณภูมิ)

การรับวัฒนธรรมพุทธศาสนาในประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นเมื่อใดนั้นยังเป็นปัญหาทางวิชาการที่ยังไม่มีข้อยุติ โดยมีข้อถกเถียงใหญ่ๆ อยู่ระหว่างหลักฐานเอกสารที่กล่าวว่าพุทธศาสนาได้เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วตั้งแต่ยุคอินเดียบโรราณในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชราวพุทธศตวรรษที่ ๓ โดยพระองค์ได้ส่งสมณทูตซึ่งมีพระโสณะและพระอุตตระเป็นผู้นำเดินทางเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ ซึ่งมีการสันนิษฐานว่าสุวรรณภูมิน่าจะหมายถึงประเทศไทยหรือทางตอนใต้ของประเทศพม่า หรืออาจจะครอบคลุมภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดก็ได้ แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีที่มีการค้นพบและตรวจสอบแล้ว ยังไม่มีหลักฐานทางศิลปกรรมในศาสนาที่เก่าไปถึงยุคของพระเจ้าอโศกมหาราชหรือพุทธศตวรรษที่ ๓ ในภูมิภาคนี้เลย แต่หลักฐานที่เก่าที่สุด คือพระพุทธรูปในศิลปะอินเดียมัยอมราวดีหรือศิลปะลังกาสัณยอนุราชปุระรุ่นแรก กำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๘-๙ หรือพุทธศตวรรษที่ ๑๐^๒ ที่มีการนำเข้ามาจากอินเดียในยุคนั้นหรืออาจนำเข้ามาในยุคหลัง ส่วนหลักฐานที่เชื่อว่าน่าจะมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในภูมิภาคนี้ที่เก่าที่สุดน่าจะอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ แล้ว

หลักฐานงานศิลปกรรมในศาสนาที่ค้นพบในประเทศไทยและจัดว่ามีอายุเก่าที่สุดเป็นของที่นำเข้ามาจากดินแดนอื่น มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๘-๙ และน่าจะมีการนำเข้ามาอย่างต่อเนื่องในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๑ ศิลปกรรมที่สำคัญของช่วงเวลานี้ได้แก่รูปเคารพทางศาสนาที่เข้ามาพร้อมๆ กับการติดต่อค้าขายกับดินแดนอื่น เพราะศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญที่ทำให้สังคมของชุมชนดั้งเดิมในแถบนี้เปลี่ยนแปลงไป และแม้ว่าบริเวณนี้จะเส้นทางคารวะระหว่างจีนกับอินเดีย แต่สำหรับเรื่องของศาสนาแล้ว ดินแดนแถบนี้รับมาจากทางอินเดียเป็นสำคัญ

โบราณวัตถุที่ได้มีการค้นพบในประเทศไทยระยะแรกมีทั้งในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายาน ส่วนใหญ่ได้พบอยู่แถบชายฝั่งทะเลทางภาคตะวันออกเฉียงและตะวันตก รวมทั้งภาคใต้ของประเทศไทย แต่ก็พบหลักฐานกระจายไปตามท้องถิ่นต่างๆ ด้วย เช่น ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งอาจเพราะดินแดนแถบนี้นั้นเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าในสมัยโบราณ เพราะโบราณวัตถุเหล่านี้

เป็นรูปเคารพในศาสนาที่น่าดึงดูดตัวเข้ามาจึงเป็นสิ่งที่เคลื่อนย้ายได้ง่าย

จากหลักฐานที่น่าสนใจคือ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อแรกเริ่มรับวัฒนธรรมทางศาสนาได้พบหลักฐานที่สำคัญร่วมกันหลายอย่างทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู และหลักฐานที่สำคัญที่พบเหมือนกันทั้งในเกาะชวา (ประเทศอินโดนีเซีย) อาณาจักรเขมร (ประเทศกัมพูชา) อาณาจักรจัมปา (ประเทศเวียดนาม) และประเทศไทย คือพระพุทธรูปในศิลปะอมราวดี ซึ่งจากการตรวจสอบรูปแบบทั้งหมดแล้วพบว่าเป็นประติมากรรมสำริดขนาดเล็กที่สามารถพกติดตัวได้ จึงสันนิษฐานว่าพระพุทธรูปดังกล่าวน่าจะเข้ามาอยู่กับพวกนักเดินทางหรือพ่อค้าในสมัยโบราณ ซึ่งนำมาบูชาและน่าจะเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแผ่ศาสนาในสมัยโบราณ อันเป็นจุดเริ่มต้นในการนับถือศาสนาของชาวพื้นเมืองเดิมในภูมิภาคนี้

เนื่องจากพระพุทธรูปในกลุ่มนี้มีขนาดเล็กมากและเป็นฝีมือช่างของอินเดียสมัยอมราวดี จึงสันนิษฐานได้ว่าคงนำเข้ามาจากอินเดีย พระพุทธรูปสำริดลักษณะนี้สามารถเปรียบเทียบได้กับอีกหลายองค์ที่พบในประเทศไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ที่หมู่เกาะเซเลเบส^๕ ในประเทศอินโดนีเซีย (รูปที่ ๑.๑) เมืองตงเตื่อง (Dong-d'ong) แคว้นกวางนัม (Quiang-Namn) ของอาณาจักรจัมปาในประเทศเวียดนาม^๖ (รูปที่ ๑.๒) ซึ่งในอดีตมีชื่อว่าอมราวดีตามแบบในอินเดีย ศาสตราจารย์ฌอง บอสเซอลิเยร์ (Jean Boisselier) จึงได้สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปสมัยอมราวดีกลุ่มนี้คงนำเข้ามาจากบริเวณแคว้นอานธระในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒^๗

แต่อย่างไรก็ตาม ประเด็นนี้ยังไม่สามารถสรุปได้ชัดเจนนัก เพราะจากหลักฐานการติดต่อค้าขายระหว่างจีนกับอินเดียที่ปรากฏในบันทึกการเดินทางพบว่ามีการเดินทางค้าขายกันมานานแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๕-๖ โดยเฉพาะในเอกสารของราชวงศ์ฮั่นตะวันตกซึ่งถือเป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดคือ ราว พ.ศ. ๔๐๐ ตัวเอกสารได้กล่าวถึงดินแดนที่เชื่อว่าเป็นประเทศไทยอยู่ในเส้นทางการเดินเรือ^๘ จึงทำให้อาจสันนิษฐานได้ว่าพุทธศาสนาอาจเข้ามาอยู่กับนักเดินเรือในยุคนี้แล้ว ในภายหลัง ศาสตราจารย์ฌอง บอสเซอลิเยร์ ได้มีข้อสันนิษฐานใหม่จากการพบหลักฐานสำคัญที่กล่าวถึงในเอกสารจีนว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๐ จีนมีการไปสืบพุทธศาสนาจากอินเดียแล้วนำมายังจีนซึ่งได้เดินเรือผ่านภูมิภาคนี้ นี่จึงอาจแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาน่าจะเข้ามาอย่างเป็นทางการอย่างน้อยในช่วงพุทธ

(ซ้าย) รูปที่ ๑.๑ พระพุทธรูปสมัยอมราวดี
พบที่หมู่เกาะเซเลเบส ประเทศอินโดนีเซีย

(ขวา) รูปที่ ๑.๒ พระพุทธรูปสมัยอมราวดี
พบที่เมืองตงเตื่อง (Dong-d' o'ng) แคว้น
กวางนัม (Quiang-Nam) ประเทศเวียดนาม

ศตวรรษที่ ๑๐ แล้ว อันเป็นเหตุผลหนึ่งที่ว่าทำไมจึงพบพระพุทธรูปสมัยอมราวดีได้ทั่วไปในดินแดนแถบนี้ จึงสันนิษฐานได้ว่าพระพุทธรูปสมัยอมราวดีน่าจะเข้ามาพร้อมกับการเผยแพร่พุทธศาสนาครั้งสำคัญในช่วงเวลานี้^๗

หลักฐานพุทธศิลป์ในประเทศอาเซียนยุคแรกเริ่ม

พระพุทธรูปในศิลปะอินเดียนแรกก็พบในประเทศไทย

ช่วงที่รับอิทธิพลศิลปะอินเดียโดยตรง

พุทธศิลป์ในประเทศไทย มีการค้นพบพระพุทธรูปรุ่นเก่าที่เป็นศิลปะอินเดีย นำเข้ามาในประเทศไทยหลายชิ้น ได้แก่ พระพุทธรูปในศิลปะอมราวดี คุปตะ และหลังคุปตะ แม้จะพบไม่มากนักแต่ก็นับได้ว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการรับพุทธศาสนาเข้ามา ในกลุ่มนี้มีพระพุทธรูปองค์สำคัญๆ อย่างพระพุทธรูปสำริดปางแสดงธรรมสมัยอมราวดี พบประมาณ ๓ องค์ ที่อำเภอสุโขทัย-ลพบุรี จังหวัดนครราชสีมา และที่จังหวัดเพชรบุรีกับจังหวัดนครราชสีมา (รูปที่ ๑.๓)

การที่พบพระพุทธรูปที่จังหวัดนครราชสีมา แสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้อาจเป็นเส้นทางการค้าในสมัยโบราณที่มีการติดต่อระหว่างภาคตะวันตกกับตะวันออกของประเทศไทย ไปยังภาคอีสานและบริเวณอาณาจักรเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร แต่ทว่าเนื่องจากพระพุทธรูปดังกล่าวเป็นประติมากรรมขนาดเล็กและสามารถนำติดตัวไปได้ง่าย จึงเป็นการยากที่จะสรุปว่าเป็นเรื่องเส้นทางการค้าหรือการติดต่อในสมัยโบราณ แต่ต้องพิจารณาจากหลักฐานอื่นๆ ประกอบด้วย

อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปในกลุ่มนี้ถือเป็นพระพุทธรูประยะแรกที่พบในประเทศไทย เนื่องจากมีลักษณะที่ใกล้เคียงอย่างมากกับศิลปะต้นแบบจากอินเดีย อย่างอิทธิพลศิลปะอมราวดี ก่อนที่จะค่อยๆ พัฒนารูปแบบท้องถิ่นเข้ามาผสม จนกลายเป็นลักษณะพระพุทธรูปแบบท้องถิ่นอย่างแท้จริงในระยะต่อมา

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบและการเข้ามาของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

กลุ่มพระพุทธรูประยะแรกที่พบในประเทศไทยนี้เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาและศิลปะอมราวดีของอินเดียในภูมิภาคนี้ และ

รูปที่ ๑.๓ พระพุทธรูปสมัยอมราวดี พบที่
จังหวัดนครราชสีมา
ภาพจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ยังได้พบหลักฐานของพระพุทธรูปสำริดในสมัยอมราวดีกระจายอยู่โดยทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งพระพุทธรูปดังกล่าวอาจเข้ามาพร้อมกับการเผยแผ่พุทธศาสนาในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

แต่นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังพบพระพุทธรูปที่มีลักษณะใกล้เคียงอย่างมากกับลักษณะพระพุทธรูปที่พบในศิลปะเขมร คือเศียรพระพุทธรูปเศียรหนึ่ง (รูปที่ ๑.๔) ซึ่งมีเทคนิคการสลักพระพุทธรูปศิลา การทำพระพักตร์กลมป้อม ขมวดพระเกศาใหญ่ติดพระเศียร มีอุษณิষะเตี้ย ถือได้ว่าลักษณะดังกล่าวใกล้เคียงกับ

รูปที่ ๑.๕ เศียรพระพุทธรูป อิทธิพลศิลปะ
คุปตะ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร
ประเทศกัมพูชา

พระพุทธรูปในสมัยอมราวดีอย่างมาก เศียรพระพุทธรูปนี้จึงน่าจะเป็นตัวแทน
สำคัญของการเผยแพร่พุทธศาสนาเข้าไปในกัมพูชา ซึ่งสัมพันธ์กับการเข้ามาของ
อารยธรรมอินเดียในยุคแรกเริ่มก่อนเข้าสู่ศิลปะเขมรสมัยสมโบร์ไพรกุกที่มีการ
พบพระพุทธรูปอิทธิพลศิลปะคุปตะแถบเมืองอังกอร์บอเรยที่ร่วมสมัยทวารวดี
ของไทย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒) (รูปที่ ๑.๕)

ส่วนในอาณาจักรมอญโบราณตอนใต้หรือรัฐมอญในประเทศพม่า ได้พบ
พระพุทธรูปสมัยอมราวดีที่น่าจะนำเข้ามาจากดินแดนอื่นด้วยเช่นกัน และพบจำนวน
หลายองค์ ที่สำคัญองค์หนึ่งพบที่หมู่บ้าน Kyet-tu-yze-Thqung เมืองสุธรรมวดี
(Thaton) เป็นพระพุทธรูปสำริดขนาดเล็ก สูง ๓๐ เซนติเมตร รูปแบบศิลปกรรม
จัดเป็นสมัยอมราวดีอย่างแท้จริง (รูปที่ ๑.๖) พระพุทธรูปยืนแอนตน (จนผิดส่วน)
พระพักตร์กลมป้อมแบบอมราวดี ขมวดพระเกศาใหญ่ติดพระเศียร มีพระรัศมีเป็น
เปลวเตี้ยๆ (ซึ่งมีปรากฏแล้วในสมัยอมราวดี) ครองจีวรห่มเฉียง จีวรเป็นริ้ว มี
ขอบชายผ้าที่ตกลงเบื้องล่างพบเป็นปมขนาดใหญ่ ชายผ้าวกขึ้นมาพาดพระกรซ้าย
พระหัตถ์ซ้ายยึดชายจีวรไว้และชายจีวรตกลงตรงๆ แบบอมราวดี แต่ที่น่าสังเกตคือ
พระกรขวาห้อยลงตรงๆ และมีรอยต่อ อาจเป็นงานที่ซ่อมขึ้นใหม่ เพราะโดยปกติแล้ว
พระพุทธรูปอมราวดีพระหัตถ์ขวานิยมแสดงวิตรรกมุทราเสมอ พระพุทธรูปองค์นี้

(ซ้าย) รูปที่ ๑.๕ พระพุทธรูปยืนตรีภังค์ พบในแถบเมืองอังกอร์บอเรย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ประเทศกัมพูชา

ภาพจาก Silang Leng

(ขวา) รูปที่ ๑.๖ พระพุทธรูป พบที่เมืองสุธรรมวดี (Thaton) ประเทศพม่า

ภาพจาก Elizabeth H. Moore, *Early Landscapes of Myanmar* (Bangkok: River Books, 2007).

ได้มีการศึกษาและกำหนดอายุว่าอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๐ และเปรียบเทียบได้กับพระพุทธรูปที่พบในประเทศไทย ทั้งองค์ที่พบในจังหวัดนครราชสีมาและตำบลพงดึก อำเภอกำแพงเพชร จังหวัดกาญจนบุรี

ที่น่าสนใจอย่างมากคือได้พบพระพุทธรูปแถบเมืองสุธรรมวดีและในเขต Twente area ตอนใต้ของเมืองอย่างกว้างจำนวนมาก โดยเป็นพระพุทธรูปยืนขนาดเล็ก ทำจากสำริด แสดงปางประทานอภัย ทั้งยืนตรงและตรีภังค์ ครองจีวรห่มคลุม พระหัตถ์ซ้ายยึดชายผ้าไว้ในพระหัตถ์ พระพุทธรูปในกลุ่มนี้ได้มีการศึกษา

และกำหนดว่ามีความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปในสมัยพูนที่พบในเมืองอังกอร์บอเรย (Angkor Borei) ประเทศกัมพูชา ที่กำหนดอายุในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒^๙ ซึ่งโดยรูปแบบพระพุทธรูปในกลุ่มนี้มีลักษณะผสมผสานระหว่างพระพุทธรูปแบบอมราวดีกับคุปตะ และมีรูปแบบที่สัมพันธ์กับพระพุทธรูปในสมัยทวารวดีที่พบในประเทศไทย แต่ดูจากลักษณะของวิวัฒนาการแล้ว พระพุทธรูปในพม่ากลุ่มนี้ยังมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกับต้นแบบในศิลปะอมราวดีและคุปตะมากกว่าพระพุทธรูปในสมัยทวารวดี ทั้งการยืนตรีกังค์และลักษณะพระพักตร์ รวมถึงการยึดชายจีวรด้วยพระหัตถ์ซ้าย แต่ในสมัยทวารวดีส่วนใหญ่จะมีวิวัฒนาการเป็นยืนตรงและแสดงวितตรกมุทราทั้ง ๒ พระหัตถ์แล้ว

วิเคราะห์รูปแบบพระพุทธรูประยะแรก ที่พบในประเทศไทย

พระพุทธรูปสมัยอมราวดี

พระพุทธรูปปางทรงแสดงธรรม พบที่จังหวัดนครราชสีมา ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (รูปที่ ๑.๓) พระพุทธรูปองค์นี้อยู่ในสมัยอมราวดี เนื่องจากมีรูปแบบใกล้เคียงกับพระพุทธรูปที่พบที่เมืองอมราวดี และนาการชุนโกณฑะในแคว้นอานธระ ประเทศอินเดีย รวมทั้งศิลปะสมัยอนูราธปุระของลังกาที่มีอิทธิพลของศิลปะอมราวดี พระพุทธรูปองค์นี้แสดงลักษณะคือประทับยืนแสดงปางแสดงธรรมโดยการยกพระหัตถ์ทั้ง ๒ ข้างขึ้นระดับพระอุระ ลักษณะสำคัญของพระพุทธรูปสมัยอมราวดีคือ มีลักษณะแบบคนอินเดียภาคใต้ พระพักตร์เล็กกลมป้อม ขมวดพระเกศาใหญ่ติดพระเศียร มีอุษณิষะเป็นตุ่มสูงขึ้นมาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ไม่มีพระรัศมี ครองจีวรห่มเฉียง จีวรเป็นริ้วขนาดใหญ่และมีเส้นคู่ขนานกับริ้วจีวร มีข้อสังเกตที่สำคัญในพระพุทธรูปยืน ได้แก่ พระหัตถ์ขวานิยมแสดงวितตรกมุทรา คือการจับนิ้วโป้งกับนิ้วชี้เป็นวงกลม เป็นสัญลักษณ์ของธรรมจักรหรือการแสดงธรรม ส่วนพระหัตถ์ซ้ายยึดชายจีวรไว้ในพระหัตถ์ ส่วนใหญ่อยู่ระดับพระอุระ มีบางองค์ที่หันพระหัตถ์เข้าหาพระวรกายและแนบชิดกับพระอุระ ชายจีวรตกลงไปที่ข้อพระบาทแล้วม้วนเป็นปมคล้ายลูกบวบและวกขึ้นมา

พาดพระกรซ้าย วนรอบข้อพระกรและมาเก็บไว้ที่พระหัตถ์ และปล่อยให้ตกลงเป็นเส้นตรงจนถึงข้อพระบาท

พระพุทธรูปสมัยอมราวดีนี้พบแพร่หลายมาก เพราะส่วนหนึ่งได้ไปเจริญรุ่งเรืองในศิลปะลังกาสืบมาจนกระทั่งเป็นรูปแบบเดียวกันจนแทบจะแยกไม่ออกทั้งเรื่องของการแสดงปางและการครองจีวร จนทำให้บางท่านสันนิษฐานว่าพระพุทธรูปแบบอมราวดีที่พบในประเทศไทยบางองค์อาจจัดเป็นศิลปะสมัยอนุราธปุระของลังกาก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปสมัยอนุราธปุระส่วนหนึ่งได้มีวิวัฒนาการเป็นของตัวเอง เช่น พระวรกายอวบอ้วนกว่าพระพุทธรูปสมัยอมราวดี รีวจีวรนิยมทำเป็นเส้นคู่ และชายผ้าที่ตกลงไปยังข้อพระบาทมีชายผ้าค่อนข้างหนากว่า ดังนั้นพระพุทธรูปที่พบในจังหวัดนครราชสีมาจะเป็นพระพุทธรูปที่มาจากสมัยอมราวดีในอินเดียมากกว่า

พระพุทธรูปสมัยคุปตะ

ศิลปะสมัยคุปตะเจริญรุ่งเรืองในอินเดียช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๑^{๑๐} ซึ่งถือเป็นยุคที่พุทธศาสนาแพร่หลาย และมีบทบาทอย่างมากต่องานศิลปกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยเหตุที่ศิลปะสมัยคุปตะเกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์คุปตะปกครองอินเดียทั้งหมด ซึ่งเป็นยุคที่รุ่งเรืองและมีอำนาจทางการเมืองมาก อีกทั้งยังอุปถัมภ์พุทธศาสนา จึงทำให้พุทธศาสนาแพร่หลายทั่วไป

ในทางศิลปะ ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับวัฒนธรรมทางศาสนามากในยุคคุปตะนี้ โดยเฉพาะศิลปะสมัยทวารวดีอาจกล่าวได้ว่ามีอิทธิพลของศิลปะคุปตะอยู่มากที่สุด ซึ่งปรากฏทั้งในพระพุทธรูปและศิลปะด้านอื่นๆ แทบทุกด้าน

พระพุทธรูปปางประทานพร หินทราย พบที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (รูปที่ ๑.๗) พระพุทธรูปองค์นี้มีความสูง ๑๔ เซนติเมตร ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะใกล้เคียงกับศิลปะสมัยคุปตะมากที่สุดโดยดูจากรูปแบบและวัสดุที่ใช้สร้าง อีกทั้งเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดเล็ก จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้น่าจะเข้ามาจากอินเดียโดยไม่ต้องสงสัย พระพุทธรูปแสดงปางประทานพร ยืนในท่าตรีกังค์ (เอียงกาย ๓ ส่วน ได้แก่ ส่วนบนคือพระอังสา (ไหล่) ส่วนกลางคือพระโสณี (สะโพก) และส่วนล่างคือพระอุร (ต้นขา) เป็นรูปแบบที่นิยมมากในงานประติมากรรมอินเดีย) ครองจีวรห่ม

รูปที่ ๑.๗ พระพุทธรูปปางประทานพร
พบที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ภาพจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระ
นคร

คลุม จีวรเรียบไม่มีริ้ว และเป็นจีวรที่บางแนบเนื้อคล้ายผ้าเปียกน้ำ ซึ่งเป็นรูปแบบเฉพาะของศิลปะสมัยคุปตะ แสดงขอบจีวรเพียงเล็กน้อยรอบพระศอกและส่วนขอบสบง มีแนวชายผ้าเป็นริ้วเล็กๆ รูปสามเหลี่ยมด้านหน้าพร้อมๆ กับการแสดงส่วนของพระขงฆ์ แล้วค่อยๆ จางหายไปยังข้อพระบาทเบื้องล่าง ส่วนขอบจีวรพาดผ่านพระกรเป็น ๒ แนว ด้านหน้าและด้านหลัง แล้วตกลงยังข้อพระบาท

พระพุทธรูปมีพระพักตร์ค่อนข้างกลม พระเนตรชิดกับพระขนง พระโอษฐ์ค่อนข้างเล็ก ลักษณะเช่นนี้ค่อนข้างเป็นแบบพื้นเมืองเล็กน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มพระพุทธรูปพื้นเมืองที่พบในระยะเวลาเดียวกันในภาคใต้ของประเทศไทย ขมวดพระเกศาเป็นก้นหอยค่อนข้างใหญ่แนบกับพระเศียร มีอุษณิষะเป็นตุ่มเดี่ยวๆ ลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้คือ พระกรขวาที่แสดงปางประทานพรนั้นค่อนข้างยาวผิดส่วน รวมทั้งพระหัตถ์ที่หงายฝ่าพระหัตถ์ออกด้านหน้ามีขนาดใหญ่อย่างมาก

พระพุทธรูปองค์นี้จัดเป็นประติมากรรมนูนสูง โดยมีแผ่นหินรูปโค้งมนอยู่ด้านหลัง ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งของศิลปะสมัยคุปตะของอินเดียที่มี

วิวัฒนาการทางด้านรูปแบบจนเจริญสูงสุด หรือที่เราเรียกว่ายุคคลาสสิก ที่กลับมา
นิยมสร้างประติมากรรมนูนสูงแทนลอยตัว

เมื่อพิจารณาจากเทคนิคการสร้างงานประติมากรรมลอยตัวของพระพุทธรูป
องค์นี้ที่มีรูปแบบ ได้แก่ ทำยืนแบบตริภังค์ การวางพระหัตถ์ที่หงายฝ่าพระหัตถ์
ออกด้านหน้า ลักษณะการครองจีวรเหล่านี้สามารถเปรียบเทียบได้กับพระพุทธรูป
สมัยคุปตะ สกุลช่างสารนาถในอินเดีย รวมทั้งสามารถเปรียบเทียบได้กับกลุ่ม
ประติมากรรมที่มีจารึกในอินเดีย สามารถกำหนดอายุได้อยู่ในราวพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๐-๑๑

เนื่องจากประติมากรรมชิ้นนี้มีขนาดเล็กและมีความใกล้เคียงกับศิลปะสมัย
คุปตะอย่างมาก จึงอาจกล่าวได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้ถูกนำเข้ามาจากอินเดียพร้อม
กับการค้าในสมัยโบราณ ส่วนเรื่องของลักษณะพระพักตร์ที่ค่อนข้างเป็นแบบ
พื้นเมืองนั้น อาจเป็นแบบพื้นเมืองหรือท้องถิ่นในอินเดีย

จากแหล่งที่พบประติมากรรมชิ้นนี้คือ บริเวณอำเภอยะรังสระ ได้มีการค้น
พบประติมากรรมรุ่นเก่าหลายชิ้น ที่สำคัญคือ พระนารายณ์ พบที่วัดศาลาทั้ง ซึ่ง
เชื่อกันว่าเป็นประติมากรรมพระนารายณ์ที่เก่าที่สุดที่พบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
แสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้คงเป็นจุดสำคัญตามเส้นทางการเดินเรือในช่วงระยะเวลานั้น

พระพุทธรูปสมัยหลังคุปตะ

พระพุทธรูปแสดงปางวิตรรกมูทรา พบที่ตำบลพงตึก อำเภอกำมะกา
จังหวัดกาญจนบุรี (รูปที่ ๑.๘) ได้มีการค้นพบพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งที่ตำบล
พงตึก อำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่ง
ชาติ พระนคร เป็นพระพุทธรูปสำริดขนาดเล็กแสดงปางวิตรรกมูทราด้วยพระหัตถ์
ขวา พระหัตถ์ซ้ายกำชายจีวรผายออกด้านข้างระดับพระโสณี ครองจีวรห่มคลุม
จีวรเป็นริ้ว ชายจีวรพาดพระกรทั้ง ๒ ข้าง และตกลงเบื้องล่างเป็นวงโค้ง แต่เดิม
เชื่อว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นแบบศิลปะสมัยคุปตะ แต่เมื่อพิจารณาจากรี้วจีวรด้าน
หลังที่ตกลงเป็นวงโค้งไปขมวดไว้ที่พระกรซ้ายครึ่งหลัง และชายจีวรโค้งไม่ได้ตกลง
มาตรงๆ พระพุทธรูปองค์นี้จึงน่าจะเป็นศิลปะสมัยหลังคุปตะแล้วมากกว่า^{๑๑} ซึ่งคง
มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒

การค้นพบพระพุทธรูปองค์นี้นับเป็นหลักฐานที่สำคัญ เพราะได้จากการ

รูปที่ ๑.๘ พระพุทธรูปปางแสดงธรรม พบที่
โบราณสถานพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัด
กาญจนบุรี ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่ง
ชาติ พระนคร

ชุดค้นทางโบราณคดี ซึ่งต่างจากองค์อื่นๆ ที่ไม่ทราบแหล่งที่มาแน่ชัด โดยเฉพาะ
พระพุทธรูปองค์นี้ได้พบรวมกับวัตถุอื่นๆ ที่สำคัญด้วย เช่น ตะเกียงโรมันสำริด
โบราณวัตถุทั้งหมดที่ชุดค้นได้จึงเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นเส้นทาง
ค้าขายในสมัยโบราณ และยืนยันได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้น่าเข้ามาจากดินแดนอื่น
รวมทั้งน่าจะเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญให้มีการสร้างพระพุทธรูปสมัยทวารวดีใน
เวลาต่อมาด้วย

พุทธศิลป์รุ่นแรกที่สร้างขึ้นในประเทศไทย

พระพุทธรูปแบบอมราวดี

พระพุทธรูปแบบอมราวดี พระพุทธรูปองค์นี้พบเฉพาะส่วนท่อนบน สลัก
จากศิลา สันนิษฐานว่ามาจากภาคใต้ สูงประมาณ ๕๙ เซนติเมตร ปัจจุบันจัดแสดง
ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (รูปที่ ๑.๙) พระพักตร์พระพุทธรูปชำรุด

รูปที่ ๑.๙ พระพุทธรูปอิทธิพลศิลปะอมราวดี
สันนิษฐานว่าพบที่ภาคใต้ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธ
ภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระกรขวากหักหายไป แต่สิ่งสำคัญคือ พระกรซ้ายที่ยึดชายจีวรและยกขึ้นระดับพระ
อุระ เป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปอมราวดี รวมทั้งพระพักตร์ค่อนข้างกลม
ขมวดพระเกศาใหญ่แบนแนบกับพระเศียร ครองจีวรห่มเฉียง รูปแบบนี้มีลักษณะ
ผสมระหว่างพระพุทธรูปอมราวดีกับคุปตะ กำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่
๑๐-๑๑ อาจเป็นพระพุทธรูปรุ่นเก่าสุดที่พบหรือสร้างขึ้นในประเทศไทย^๒

พระภิกษุอุ้มบาตร ๓ องค์ พบที่เมืองโบราณอู่ทอง (รูปที่ ๑.๑๐) หลักฐาน
สำคัญรุ่นเก่าที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะแบบอมราวดีและแสดงให้เห็นถึงยุค
แรกเริ่มของการรับพุทธศาสนาในดินแดนไทย ได้แก่ การค้นพบประติมากรรมดิน
เผารูปพระภิกษุอุ้มบาตร ๓ องค์ ที่เมืองอู่ทอง โบราณวัตถุชิ้นนี้จัดเป็นอิทธิพลศิลปะ
อมราวดี คือมีการครองจีวรเป็นริ้วขนาดใหญ่ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐
โบราณวัตถุชิ้นนี้ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สุดชิ้นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาใน
ประเทศไทย เพราะเป็นงานที่สร้างขึ้นเองในท้องถิ่น เห็นได้จากเป็นประติมากรรม
ที่สร้างขึ้นจากดินเผา มีส่วนผสมของดินดิบและแกลบค่อนข้างหยาบ อาจจะเป็น
ประติมากรรมที่ประดับศาสนสถาน จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนนี้

รูปที่ ๑.๑๐ พระภิกษุอุ้มบาตร ๓ องค์ พบที่เมืองโบราณอู่ทอง ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง

ได้เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนา เพราะมีการสร้างรูปเคารพเป็นของตัวเองและรู้จักการสร้างศาสนสถานแล้ว^{๓๓} ซึ่งต่างจากการพบหลักฐานรุ่นแรกๆ ที่เป็นเพียงการนำเอารูปเคารพเข้ามาเท่านั้น

พระพุทธรูปนาคปรก เหลืออยู่เฉพาะส่วนพระเพลาและชนดนาค นอกจากประติมากรรมพระภิกษุอุ้มบาตรแล้ว ยังได้พบชิ้นส่วนของพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งเหลืออยู่เฉพาะส่วนพระเพลาและชนดนาค พบที่เมืองโบราณอู่ทอง ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง (รูปที่ ๑.๑๑) จากลักษณะของท่าประทับขัดสมาธิราบโดยข้อพระบาทไขว้กันอย่างหลวมๆ เป็นแบบที่พบอยู่โดยทั่วไปในสมัยอมราวดี เช่น ที่นาคราชุนโกณฑะ^{๓๔} จึงควรกำหนดอายุอยู่ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน และการทำพระพุทธรูปขัดสมาธิอย่างหลวมๆ นี้เองเป็นรูปแบบที่พบอยู่โดยทั่วไปของพระพุทธรูปนั่งในสมัยทวารวดี

นอกจากประติมากรรมพระพุทธรูปและพระภิกษุแล้ว ที่อู่ทองยังได้พบงานประติมากรรมหลายชิ้นที่สันนิษฐานว่าใช้เป็นเครื่องประดับศาสนสถาน อันเป็น

หลักฐานสนับสนุนว่ามีการสร้างศาสนสถานขึ้นแล้ว ได้แก่ ชุมบัญชรดินเผา ซึ่งเป็นส่วนประดับบนเรือนธาตุหรือชั้นหลังคาทรงปราสาท ที่เป็นอาคารมีเรือนธาตุ และมีหลังคาเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นจะประดับชุ้มเหล่านี ซึ่ง เป็นรูปแบบของเทวาลัยในอินเดียที่ใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพในศาสนาฮินดู การสร้างเทวาลัยทรงปราสาทที่ทำหลังคาซ้อนเป็นชั้นขึ้นไปนี้เป็นรูปแบบเทวาลัยในอินเดียภาคเหนือ มักนิยมเรียกชั้นหลังคาแบบนี้ว่า “ศิขร” ซึ่งเป็นรูปแบบที่แพร่มายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ขวา เขมร และจาม

ชุมบัญชรดินเผาที่กำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ ลักษณะคือเป็นชุ้มปลายด้านล่างตัดตรง ส่วนบนโค้งเป็นรูปเกือบครึ่งวงกลม ภายในชุ้มมีรูปวงโค้งและภายในประดับด้วยเทวดาไว้เกศาเป็นลอนแยกออกเป็น ๒ ข้าง ส่วนบนขมวดเป็นจุกและยกสูงขึ้น (หรือเป็นโมลี) ใต้อุ้มหุ้มกลมขนาดใหญ่ (คงเป็นโลหะ) ซึ่งจะพบมากในสมัยทวารวดียุคต่อมา ลักษณะของทรงผมที่เป็นลอนๆ นี้เปรียบเทียบกับได้กับรูปแบบที่นิยมในศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ แต่พระพักตร์ของเทวดานั้นเป็นแบบพื้นเมืองแล้ว

เนื่องจากชุมบัญชรดินเผาเป็นเครื่องประดับสถาปัตยกรรมจึงเป็นหลักฐานที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่แสดงว่า ประติมากรรมชิ้นนี้สร้างขึ้นที่นี้และยืนยันให้เห็นว่าเวลานั้นในประเทศไทยมีการสร้างศาสนสถานขึ้นแล้ว

พระพุทธรูปนาคปรก วัตถุอุทัยมัคคาราม ตำบลหินดาด อำเภอยะแยง จังหวัดนครราชสีมา (รูปที่ ๑.๑๒) พระพุทธรูปนาคปรกองค์หนึ่งที่สำคัญและสมบูรณ์ และถือว่ามีรูปแบบที่ใกล้เคียงมากที่สุดในศิลปะอมราวดี พระพุทธรูปองค์นี้เดิมพบที่บ้านฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ แต่ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดอุทัยมัคคาราม ตำบลหินดาด อำเภอยะแยง จังหวัดนครราชสีมา อาจถือได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปนาคปรกที่เก่าที่สุดในศิลปะทวารวดี และยังคงรักษารูปแบบศิลปะอมราวดีที่เป็นแหล่งกำเนิดพระพุทธรูปนาคปรก กำหนดอายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒^๕ สำหรับพระพุทธรูปนาคปรกองค์อื่นๆ คงมีเค้าเฉพาะหน้าและทำนั้งขัดสมาธิอย่างหลวมๆ เท่านั้น ส่วนพระพักตร์และลักษณะอื่นๆ จะเป็นแบบทวารวดีท้องถิ่นแล้ว เช่น พระพุทธรูปที่พบที่จังหวัดปราจีนบุรี

เศียรพระพุทธรูป จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช (รูปที่ ๑.๑๓) พระพุทธรูปในกลุ่มนี้ยังได้พบที่เป็นส่วนเศียรพระพุทธรูปอีกอย่าง

(ซ้าย) รูปที่ ๑.๑๑ พระพุทธรูปขนาดปรก พบที่เมืองโบราณอู่ทอง ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทอง

(ขวา) รูปที่ ๑.๑๒ พระพุทธรูปสมัยทวารวดี วัดอภัยมัยคาราม อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา

น้อย ๒ เศียร จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช เศียรหนึ่งพบที่อำเภอสิชล อีกเศียรหนึ่งพบที่ตำบลนาสาร อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้ง ๒ เศียรนี้ถือว่ามีลักษณะเหมือนกับพระพุทธรูปที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (รูปที่ ๑.๙) มากที่สุดคือ พระพักตร์กลมป้อม ขมวดพระเกศาใหญ่มากติดพระเศียร มีอุษณิষะเตี้ยๆ จึงน่าจะมียาวในรุ่นเดียวกันคือ พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑^๖ และน่าจะเป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันข้อสันนิษฐานที่ว่าพระพุทธรูปองค์ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร น่าจะพบในภาคใต้ด้วยเช่นกัน

พระพุทธรูปปางสมาธิ พบที่พังแฟม ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสตึงพระ จังหวัดสงขลา (รูปที่ ๑.๑๔) พระพุทธรูปปางสมาธิพบที่พังแฟมนี้ น่าจะเป็นตัวอย่างสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงฝีมือช่างท้องถิ่นที่สร้างขึ้นโดยได้ต้นแบบและพัฒนาจากอิทธิพลศิลปะอินเดียที่เข้ามาภาคใต้ในระยะแรกๆ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒)

(ซ้าย) รูปที่ ๑.๑๓ เศียรพระพุทธรูป พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

(ขวา) รูปที่ ๑.๑๔ พระพุทธรูปปางสมาธิ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา

ตั้งแต่ศิลปะสมัยอมราวดีและสมัยคุปตะ ลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะที่เป็นแบบท้องถิ่นอย่างแท้จริง แต่มีลักษณะเค้าโครงของพระพุทธรูปที่สืบทอดมาจากศิลปะอินเดีย เช่น พระพักตร์กลมป้อม ขมวดพระเกศาใหญ่ ครองจีวรห่มเฉียง เป็นอิทธิพลของศิลปะสมัยอมราวดี ส่วนการครองจีวรเรียบน่าจะเป็นอิทธิพลของศิลปะสมัยคุปตะ ในการกำหนดอายุ นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าเก่าไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒^{๑๗}

พระพุทธรูปสมัยทวารวดีตอนต้น [พุทธศตวรรษที่ ๑๒]

พระพุทธรูปปางประทานพร พบที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (รูปที่ ๑.๑๕) พระพุทธรูปในศิลปะสมัยทวารวดีโดยทั่วไปโดยเฉพาะพระพุทธรูปยืน ส่วนใหญ่นิยมครองจีวรห่มคลุม จีวรเรียบและบางแนบพระวรกาย ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นรูปแบบเฉพาะที่นิยมอย่างมากในศิลปะสมัยคุปตะ คือจีวรที่บางแนบพระวรกายคล้ายผ้าเปียกน้ำ อันถือเป็นผ้าอย่างดีจากเมืองพาราณสี

การยืนตรีกัมภ์ ลักษณะการยืนตรีกัมภ์เป็นแบบแผนที่นิยมในงานศิลปกรรม

รูปที่ ๑.๑๕ พระพุทธรูปสมัยทวารวดี พบที่
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธ
ภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ของอินเดียที่ถือเป็นความงามทางด้านสุนทรียศาสตร์คือ การยืนเอียงตน ๓ ส่วน ประกอบด้วยส่วนพระอังสา (ไหล่) พระโสณี (สะโพก) และพระอุร (ต้นขา) พบว่านิยมสร้างอย่างมากในพระพุทธรูปสมัยคุปตะ สำหรับศิลปะสมัยทวารวดีพบอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยส่วนใหญ่แล้วพระพุทธรูปในสมัยทวารวดีนิยมยืนตรงแบบสมดุลงากกว่า ทั้งนี้อาจเพราะช่างท้องถิ่นไม่ค่อยถนัดในการสร้างแบบเอียงตน ดังนั้นการที่พบพระพุทธรูปยืนเอียงตนในศิลปะสมัยทวารวดีจึงกำหนดได้ว่าเป็นอิทธิพลที่ใกล้เคียงมากที่สุดกับศิลปะอินเดียแบบคุปตะ จึงมักจัดเป็นพระพุทธรูปในรุ่นแรกๆ ของศิลปะทวารวดี เช่น พระพุทธรูปที่พบที่วัดรอ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา^{๓๔}

อย่างไรก็ตาม มักพบว่าแม้จะได้รับอิทธิพลการยืนแบบไตรภังค์จากอินเดีย แต่ช่างทวารวดีคงไม่ถนัดนักจึงทำยืนเอียงตนเพียง ๒ ส่วน คือ ส่วนพระโสณีกับพระอุรเท่านั้น ส่วนพระอังสาไม่ทำ และด้วยเหตุนี้เองในรุ่นหลังๆ จึงทำเป็นยืนตรงทั้งหมด ไม่แสดงไตรภังค์แต่อย่างใด

การแสดงปางประทานพร ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่แสดงว่าเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลศิลปะคุปตะอย่างแท้จริง คือการแสดงปางประทานพร ซึ่งส่วนใหญ่จะมาพร้อมกับการยืนแบบตริภังค์และแสดงปางด้วยพระหัตถ์ขวาที่ห้อยลงตรงๆ โดยหงายฝ่าพระหัตถ์ออกด้านหน้าซึ่งเป็นการแสดงพร ลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็นแบบเฉพาะที่นิยมในศิลปะสมัยคุปตะ อาจด้วยเหตุเพราะศิลปะสมัยคุปตะสลับกันหินทรายที่มีเนื้อเปราะหักง่าย จึงมีการแก้ไขการแสดงปางนี้ด้วยการห้อยพระหัตถ์ให้ขนานกับลำตัว ในศิลปะสมัยทวารวดีได้นำลักษณะดังกล่าวมาใช้เพียงยุคต้นๆ พร้อมกับการยืนแบบตริภังค์ ดังตัวอย่างพระพุทธรูปที่กล่าวมาแล้วข้างต้นคือพระพุทธรูปที่พบที่วัดรอ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (รูปที่ ๑.๑๕) อย่างไรก็ตามภายหลังศิลปะสมัยทวารวดีก็ไม่นิยมสร้างพระพุทธรูปแสดงปางประทานพรแบบนี้ แต่นิยมการแสดงปางวิตรรกมูทราทั้ง ๒ พระหัตถ์อันเป็นแบบเฉพาะของศิลปะสมัยทวารวดีแทน

จากที่มาของรูปแบบพระพุทธรูปดังกล่าวนี้เองที่ทำให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปในสมัยทวารวดีขึ้นอย่างแท้จริงในเวลาต่อมา ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของศิลปะอินเดีย ได้แก่ ศิลปะสมัยอมราวดี คุปตะ และปาละ อย่างไรก็ตาม ศิลปะสมัยทวารวดีได้พัฒนาเป็นรูปแบบของตัวเองอย่างแท้จริง คือมีอิทธิพลแบบท้องถิ่นและเจริญรุ่งเรืองอย่างยาวนานระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ และเสื่อมลงในที่สุดเมื่อวัฒนธรรมเขมรเจริญรุ่งเรืองขึ้นแทน

เชิงอรรถ

^๙ หม่อมเจ้าสุภัทสวัสดิ์ ดิศกุล, *ศิลปะในประเทศไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๔), น. ๒.

^{๑๐} Jean Boisselier, *La Sculpture en Thaïlande* (Fribourg: Office du Livre, 1974), p. 68.

^{๑๑} หม่อมเจ้าสุภัทสวัสดิ์ ดิศกุล, *ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง อินเดีย, ลังกา, ขวา, จาม, ขอม, พม่า, ลาว*, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๒), น. ๑๒๘-๑๒๙.

^{๑๒} Jean Boisselier, *La Statuaire du Champa* (Paris: EFEO, 1963), pp. 24-27, g. 1 ab.

^{๑๓} พิริยะ ไกรฤกษ์, *ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), น. ๒๕๒.

^{๑๔} *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๑๗.

^{๑๕} คำบรรยาย Jean Boisselier, *เรื่องศิลปะจาม*, บรรยาย ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๕.

^{๑๖} Elizabeth H. Moore, *Early Landscapes of Myanmar* (Bangkok: River Books, 2007), p. 201.

^{๑๗} *Ibid.*, pp. 201-202.

^{๑๘} หม่อมเจ้าสุภัทสวัสดิ์ ดิศกุล, *ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง อินเดีย, ลังกา, ขวา, จาม, ขอม, พม่า, ลาว*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, น. ๒๓.

^{๑๙} หม่อมเจ้าสุภัทสวัสดิ์ ดิศกุล, *ศิลปะในประเทศไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, น. ๓.

^{๒๐} Pisit Charoenwongsa and Subhadradis Diskul, *Archaeologia Mundi Thaïlande* (Genève: Nagel, 1976), p. 107.

^{๒๑} *Ibid.*

^{๒๒} พิริยะ ไกรฤกษ์, *ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย*, น. ๒๒๑.

^{๒๓} Pisit Charoenwongsa and Subhadradis Diskul, *Archaeologia Mundi Thaïlande*, pp. 107-108.

^{๒๔} ดูใน กรมศิลปากร, *นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๓), น. ๔๙, ๖๔.

^{๒๕} กรมศิลปากร, *โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สงขลา* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๙), น. ๓๙.

^{๒๖} หม่อมเจ้าสุภัทสวัสดิ์ ดิศกุล, *ศิลปะในประเทศไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, น. ๕.

พุทธศิลป์เป็นมิตทางวัฒนธรรมที่สำคัญมิตหนึ่ง
ซึ่งควรรวมเอาทั้งศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม
และประวัติศาสตร์เข้าไว้ด้วยกัน อันเป็น
วัฒนธรรมที่โดดเด่นและมีเอกลักษณ์
ของประเทศในภูมิภาคนี้...

หนังสือเล่มนี้ต้องการแสดงให้เห็นถึง
ความสัมพันธ์ของงานศิลปกรรม
ที่ก่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับ
พุทธศาสนาในประเทศและในอาเซียน
ได้ดียิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบถึงความ
สัมพันธ์และการแผ่ขยายพุทธศิลป์ไทย
ในประเทศอาเซียน รวมทั้งรู้และเข้าใจ
ความเหมือนและต่างของลักษณะ
พุทธศิลป์ไทย-อาเซียนได้อย่างลึกซึ้ง

จาก บทนำ

ประวัติศาสตร์ศิลปะ
ISBN 978-974-02-1728-2

9 789740 217282

ราคา ๔๖๕ บาท

www.matichonbook.com

